

EVOLUCIJSKA PSIHOLOGIJA I FEMINIZAM

Daria
Jadreškić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Postdiplomski studij filozofije
daria.jadreskic@gmail.com
UDK 159.9.015.7:305-055.2
316.66-055.2
316.245

SAŽETAK — Rad nastoji ponuditi argumente za integraciju dvaju naoko udaljenih i sukobljenih područja – evolucijske psihologije i feminizma. U prvome dijelu bavi se predstavljanjem osnovnih ideja i polazišta evolucijske psihologije, dok u drugome dijelu daje široki pregled feminističkih teorija i problema s kojima se feminizam kao teorija i praksa susreće, kako u komunikaciji s drugim teorijama, znanostima i disciplinama, tako i unutar vlastitih razjedinjenih pozicija. U trećem dijelu preispituju se argumenti, modeli i motivacija za pokušaj uspješne integracije. 13

KLJUČNE RIJEČI — darvinizam, evolucija, evolucijska psihologija, feminizam, sociobiologija

14 UVOD

Cilj je ovog rada opisati i pokušati objasniti jedan slučaj zavade – zavade evolucijske teorije i feminizma. Oni koji rade na njegovom rješenju reći će da zavade i nema jer je ne bi ni trebalo biti. Oni ne moraju biti ni feministi, odnosno feministkinje, ni evolucionisti, odnosno evolucionistkinje (dakako, mogu biti i oboje), ali sama se želim ubrajati upravo u takve, iz jednostavnog razloga što smatram da evolucijska teorija, skupa s evolucijskom psihologijom, ima mnogo za ponuditi. S druge strane, smatram da feminizam kao teorija ima velikih problema ‘u familiji’, ali da su njegovi ciljevi jednako nezaobilazni kao i kvaliteta evolucijskih objašnjenja. Pod kapu se feminizma pak ne guram rado, jer je sasvim nejasno što je on zapravo, pa je zato i neizgodno izjasniti se feministkinjom prije nego smo načisto što se time potpisuje. Ukoliko, s druge strane, proglasim svoju varijantu ‘dobrog’ feminizma, bojim se da nisam puno odmakla u rješenju problema. On se velikim dijelom sastoji upravo od teorijske usitnjenosti feminističkih pozicija.

Problem kojim se ovdje bavim možemo smatrati i oprimgjerenjem za jednu širu diskusiju koja bi se ticala same mogućnosti za otvorenost dijaloga između prirodnih i društvenih znanosti. Također, pitanja mogu biti postavljena s dvije oprečne strane: Možemo nastojati baviti se feminizmom i raščistiti koliko i kakvog feminizma može i treba ući u dijalog s evolucijskom teorijom, a možemo biti i u evolucionističkom taboru i pritom tražiti prohodan put za komunikaciju s društvenim znanostima, u tome slučaju i feminizmom kao teorijom i praksom.

Prigovor cijelome pothvatu tiče se upravo činjenice da, kada bi feminizam kao teorija riješio svoje vlastite probleme, zasigurno bi ih imao manje i s ostalima. Ono što sam na početku nazvala zavađenim taborima, evolucijska teorija i feminizam, u svojoj su naravi u velikoj mjeri nesumjeraljivi. Naime, o feminizmu možemo govoriti kao o teoriji, ali također i kao o aktivizmu, političkom programu, ideološkoj podlozi u promišljanju različitih područja, kako svakodnevnog života, tako i znanosti. Već nas na ‘Stanfordskoj enciklopediji filozofije’ kod teme feminizma dočekuje uvod koji kaže da je

feminizam ujedno i intelektualna obveza i politički pokret koji traži pravdu za žene i kraj seksizma u svim njegovim oblicima. Dalje se navodi kako ima mnogo vrsta feminizma i da se feministkinje ne slažu oko toga što bi se sve podrazumijevalo pod seksizmom, kao ni što bi se oko toga trebalo napraviti; također ni što znači biti ženom ili muškarcem i kakve društvene i političke implikacije rod ima ili bi trebao imati (Haslanger i Tuana, 2004). 'Oxfordski rječnik filozofije' kaže da je feminizam 'pristup društvenom životu, filozofiji i etici koji se obvezuje na ispravljanje pristranosti koje vode podređenosti žena ili podcjenjivanju ženskog iskustva i doprinosa kojeg žene mogu dati diskusiji' (Blackburn, 2005: 132).

S druge strane, teorija je evolucije skup znanstvenih teorija i hipoteza o nastanku i putevima postupnog razvoja živog svijeta. 'Ima sva obilježja znanstvene teorije jer organizira poznate činjenice o organskom životu i vodi do novih predviđanja i saznanja. (...) Brojni biolozi smatraju da su njezini principi toliko puta potvrđeni da se može smatrati činjenicom, a ne teorijom.' (Kardum, 2003: 8) Ovdje ćemo prije svega govoriti o nešto užem pojmu, a to je evolucijska psihologija.

Evolucijska psihologija proučava način na koji je evolucija organizme pripremila za usvajanje nekih oblika ponašanja. Dakle, bavi se naslijeđenim mehanizmima koji oblikuju ponašanje, time skrećući pozornost s društvenih faktora i umanjujući njihovu važnost. Govoreći o psihologiji, čini se da su evolucijska objašnjenja daleko od statusa činjenice. Evolucijski psiholozi rade na približavanju psihologije i biologije, smatrajući da je upravo tu najplodnije tlo za nova saznanja o ljudskome ponašanju. 'Tijekom najvećeg dijela svoje povijesti psiholozi su ili ignorirali darvinizam ili su krivo razumjeli njegove posljedice. Kao rezultat toga, psihologija ni danas nema jedinstveno usmjerenje i integrativne teorije.' (Kardum, 2003: 28)

Čini se da evolucijska teorija ima, ako ne želimo reći bolju, onda bar stabilniju i jasniju početnu poziciju u našoj zavadi. Ipak, očit je njen problem suživota s mnogim pravcima u društvenim znanostima. Stoga evolucijska psihologija trpi kritike ne samo od strane drugih pravaca u psihologiji, već i od sociologije, filozofije,

16 antropologije itd. Za očekivati je – od feminizma ponajviše. Njega se često sažima u poznatoj rečenici Simone De Beauvoir koja kaže da se ženom ne rađa, već se ženom postaje. Razlikovanje spola i roda postaje opće mjesto u raspravi, a neke postmoderne autorice ostavljaju vrlo malo sluha za biologiju, smatrajući da je čak i kategorija spola društveno konstruirana. Spomenuto razlikovanje spola i roda kaže da je spol biološka kategorija, dok je rod društvena – rodno ponašanje podrazumijeva skup uloga i ponašanja koje su društveno propisane određenome spolu te se spol i rod ne moraju nužno poklapati.

Feminizmu svakako ne nedostaje kriznih točaka. Ima ciljeve, međutim, niti metodološki niti teorijski ne uspijeva se najbolje staviti u pogon za njihovu kvalitetniju realizaciju. Moja je krajnja poanta možda podosta trivijalna – da feminizam kao teorija nije ni bitan. Ukoliko žene kao znanstvenice i filozofkinje rade na određenom problemu i otvoren je put njihovom napredovanju i doprinosu diskusiji, tada je to to. U tome slučaju, žena koja se bavi evolucijskom psihologijom i u svojoj struci obrađuje teme koje su joj bitne, samim time afirmirajući žensko subjektivno iskustvo i njime doprinoseći novim saznanjima, najbolji je odgovor određenim feminističkim, naročito socijalno-konstruktivističkim i postmodernističkim napadima. Prava pitanja feminizma i feminističkih težnji odigravaju se na sasvim drugome mjestu.

U ovome radu dat ću kratak pregled razvoja evolucijske psihologije i feminizma, goruća pitanja jednoga i drugoga danas, te ponajviše skrenuti pažnju na mogućnost i argumente za plodnu integraciju.¹ Integracija bi podrazumijevala bavljenje rodnom i rodnim ponašanjem iz više različitih perspektiva, sustavnim istraživanjem. Feminizam bi u evolucijsku psihologiju mogao uvesti posebnu osjetljivost na pitanje uvažavanja subjektivnog iskustva, kao i doprinijeti razvoju novih modela istraživanja.

1 — Tom su idejom bili potaknuti i pokretači časopisa na kojeg sam naišla baveći se ovim razmišljanjima. Časopis 'Psychology,

Evolution and Gender' i donosi vrlo zanimljive članke čije ću osnovne ideje također nastojati ukratko prikazati.

EVOLUCIJSKA PSIHOLOGIJA

17

Za upoznavanje s evolucijskom psihologijom oslonit ću se na knjigu Igora Karduma 'Evolucija i ljudsko ponašanje'.

Osnovni elementi Darwinove teorije prirodne selekcije su varijacija, nasljeđivanje i selekcija. Dvije su osnovne polazne ideje: Svi su organizmi nastali modifikacijom iz zajedničkih predaka, a glavni je mehanizam modifikacije prirodna selekcija individualnih varijacija. Međutim, Darwinova je teorija vrlo široka i zbog toga sama neprikladna za objašnjenje specifičnih područja funkcioniranja ljudi i životinja. Od šezdesetih se godina prošloga stoljeća razvijaju i tzv. teorije srednje razine koje se odnose na specifične domene ponašanja. One su dovele do velikog broja istraživanja i u znatnoj mjeri utjecale na razvoj evolucijske psihologije. Tu ubrajamo teoriju ukupne reproduktivne uspješnosti, teoriju konflikta između roditelja i potomstva, teoriju recipročnog altruizma, teoriju spolne selekcije i teoriju diferencijalnog roditeljskog ulaganja (Kardum, 2003).

U članku 'Sociobiologija kao deskriptivna i normativna znanost' Darko Polšek kaže da je znanost o evolucijskim korijenima društvenog ponašanja u zadnjih trideset godina postala Kuhnova 'normalna' znanost, odnosno dominirajuća paradigma unutar koje znanstvenici artikuliraju i proširuju svoje spoznaje. Sve je počelo 1975. objavljivanjem knjige Edwarda Wilsona 'Sociobiologija' 'Danas se ta znanstvena disciplina zove različitim imenima: ponajprije evolucijskom psihologijom ili bihevioralnom ekologijom. Već i sama raznolikost imena za jedinstveno područje istraživanja pokazuje kako je riječ o paradigmi koju svojim detaljnijim istraživanjima ispunjavaju znanstvenici različitih vrsta.' (Polšek, 2004: 11) Sedamdesetih su godina prošloga stoljeća evolucionističke koncepcije u ponašanju zamijenile biheviorizam. Wilson je u svojoj knjizi dao zajedničko ime idejama koje su nastojale socijalno ponašanje objasniti evolucijskim principima i pokazati da su oni u osnovi isti i za ponašanje životinja i ljudi (Kardum, 2003).

Jedna od temeljnih pretpostavki evolucijske psihologije je da su psihološki procesi adaptacije nastale procesom prirodne selekcije.

- 18 Probleme vezane uz preživljavanje i reprodukciju u okolini naših predaka psihološke su adaptacije rješavale procesiranjem informacija. Adaptacije su naslijeđeni mehanizmi koji organiziraju naša iskustva u smislene adaptivne cjeline i pretpostavlja se da su one specifične, odnosno namijenjene rješavanju točno određenog adaptivnog problema. 'Naša je svijest samo vrh ledenog brijega. Brojni procesi u našem umu nisu nam dostupni, pa nas zato naše svjesno iskustvo može navesti na pogrešan zaključak da su naši neuralni mehanizmi jednostavniji nego što zapravo jesu.' (Kardum, 2003: 53)

Evolucijska psihologija naglašava da postoji značajan raskorak između okoline u kojoj smo evoluirali i današnje okoline, a to je zato što su kulturalne promjene znatno brže od bioloških. Upravo zato, neke od adaptacija koje smo razvili, danas nam možda uopće ne trebaju. 'Suvremeni način života traje vrlo kratko u odnosu na našu cjelokupnu evolucijsku prošlost. Kompjutorsko doba traje oko dvadeset pet godina, industrijska revolucija oko dvjesto godina, a tek prije pet tisuća godina agrikultura postaje dominantna u odnosu na sakupljanje i lov. Očigledno je da naši naslijeđeni mehanizmi porijeklom iz paleolita nisu optimalno prilagođeni modernom načinu života. Prirodna je selekcija spor proces i do sada nije prošlo dovoljno generacija da bi se mogle razviti prilagodbe na suvremeni, postindustrijski način života.' (Kardum, 2003: 45)

Bitno je naglasiti da evolucijska psihologija nije neko posebno područje istraživanja unutar psihologije, nego način razmišljanja koji se može primijeniti na bilo koje područje psihologije: Jednostavno se principi evolucijske biologije koriste za istraživanje strukture ljudskoga uma (Kardum, 2003). Evolucijska je psihologija radije paradigma u istraživanju, negoli područje s ograničenom, specifičnom domenom primjene. Ta joj činjenica donosi nemale probleme: Može joj se zamjeriti da u tome slučaju njena objašnjenja nisu niti istinita niti lažna i iscrpljuju se u svojoj objašnjavačkoj ulozi, ne nudeći bitno novoga. Evolucijska psihologija u stanju je ponuditi jednako dobro objašnjenje za sadržajno posve različita ponašanja: Objasniti će zašto su ljudi sebični i zašto su altruistični, zašto lažu i zašto govore istinu. Čini se da tu nešto nedostaje,

odnosno, da možda objašnjava suviše. Zapitat ćemo se: 'Dobro, kakvi su ljudi zapravo, zašto su baš takvi i kakvi bi mogli biti u budućnosti?' Evolucionisti će nam odgovoriti da je evolucija suviše dugotrajan proces da bi u okviru ljudskog vijeka mogli donositi sigurna predviđanja. Već je spomenuto da se evolucionisti psiholozi žale na nerazumijevanje od strane drugih smjerova u psihologiji i na nedostatak integrativnih teorija.

Ovdje ćemo se nakratko vratiti na polazište – mogućnost, odnosno nemogućnost komunikacije s feminizmom. Naime, feminizam s evolucionističkom psihologijom dijeli jednu sličnost, a to je termin 'način razmišljanja'. Problem nastaje kada svaka od strana imputira drugoj implikacije koje bi se, smatram, mogle i trebale izbjeći. Ponekad ih ne trebaju ni imputirati – pristajem da ima lošeg feminizma, kao i da je moguće očekivati seksističkog evolucionističkog psihologa (ili psihologinju!). Bez obzira, ovdje se dakle ne radi o području istraživanja, koje se u određenoj mjeri s drugim područjem može preklapati ili biti sasvim daleko od njega. Način se razmišljanja gotovo nužno sukobljava s drugim načinom razmišljanja. Ono na što želim skrenuti pozornost je da se plauzibilna motivacija jednog i znanstveni kredibilitet drugog čine bar dobrim polazištem za iznalaženje rješenja.

Eventualne implikacije evolucionističkih objašnjenja uzrokom su što su u svakoj literaturi na koju sam naišla, a bavi se ovom temom, evolucionisti psiholozi određen broj stranica posvećivali obrani od napada koji su im upućeni, kao i problemu integracije s društvenim znanostima. Kardum izdvaja najčešće razloge za neprihvatanje evolucionističkih objašnjenja u psihologiji. Neki od njih su: da geni ne mogu utjecati na složena ljudska ponašanja, da evolucionisti objašnjenja podrazumijevaju genetski determinizam i zanemarivanje uloge okolinskih faktora, da je kultura važnija odrednica ponašanja i nezavisna od naslijeđenih psiholoških mehanizama.

Evolucionisti psiholozi kroz svoja istraživanja nude argumente za upravo suprotne stavove: Geni mogu utjecati na složene oblike ljudskog socijalnog ponašanja. Što se tiče genetskog determinizma, ustraju na tome da tvrdnja da nešto ima genetsku osnovu ne povlači ujedno i genetski determinizam. 'Upravo suprotno, osnovna

20 pretpostavka evolucijske teorije je da se ponašanje ne može manifestirati ako ne postoje obje komponente, tj. genetska osnova i okolinski utjecaji koji dovode do razvoja i aktivacije genetske osnove.' (Kardum, 2003: 36–37) Odgovarajući na posljednju kritiku, o premalom posvećivanju pažnje kulturi, evolucionisti odgovaraju da su i kulturu stvorili ljudi – organizmi s određenim naslijeđenim mehanizmima. Prema tome, kultura je predstavljena radije kao promotor tih mehanizama, nego kao argument protiv njih (Kardum, 2003).

Linda Gannon u članku 'A common ground for feminism and evolution' kaže da je prema feministkinjama rodno ponašanje socijalno konstruirano: Osobni i politički stavovi utječu na sve sfere znanstvenog istraživanja i subjektivnome je ostavljeno puno manje prostora nego objektivnome. S druge strane, prema neuralnome darvinizmu, socijalna konstrukcija, osobni i politički stavovi i vrijednosti, zajedno sa subjektivnim utiscima, biološki su i razvijaju se biološki na biološkim osnovama – neuronima, hormonima, neurotransmiterima itd. Upravo zato što se individualni biološki sistem razvija dijalektički – jer istovremeno i utječe i biva pod utjecajem razvojnih zahtjeva, okoliša i osobnog iskustva – biologija je i sama socijalno konstruirana, sastoji se od vrijednosti i subjektivna je. Zaključno kaže: 'Socially constructed self is the biologically constructed self.' (Gannon, 1999: 55)

Darko Polšek i Josip Hrgović, urednici zbornika 'Evolucija društvenosti', također se posvećuju apologiji evolucionističkih objašnjenja. Tako Polšek u spomenutom članku 'Sociobiologija kao deskriptivna i normativna znanost' iznosi razloge zbog kojih je sociobiologija dobra znanstvena teorija, ali iznosi i neka od njenih ograničenja koja dijeli s ostalim teorijama unutar evolucionističke paradigme. 'Rani su kritičari sociobiologije posve promašili cilj svoje kritike: Iz sociobiološke pretpostavke o sebičnosti gena ili jedinke oni su zaključivali da sociobiologija 'opravdava' sebično ponašanje (u nekom socijaldarvinističkom ili nacističkom smislu). Opravdanost sociobiologije, po mom sudu, dakle uopće ne ovisi o empirijskoj ustanovljivosti bilo kakve genetičke ili neke druge determinacije, kao što to ne ovisi niti pri modeliranju u teoriji igara. Upravo suprotno,

ona pretpostavlja da jedinke uvijek imaju pred sobom niz strateških izbora (takoreći slobodu volje), ali da im se u određenim okolnostima više ili manje isplati određena strategija.' (Polšek, 2004: 21)

21

Članak Josipa Hrgovića zove se 'Znanstveni i neznanstveni činitelji sociobiološke kontroverzije'. U uvodu se pita jesu li sociobiologija i discipline proizašle iz nje skupovi 'dobrih' teorija i kaže da je to glavno pitanje sociobiološke kontroverzije. Dalje se pita je li uopće kritika sociobiologije 'dobra' i je li 'znanstvena'. Na ta se pitanja u velikoj mjeri može svesti i ovaj moj grubi pregled. Zaključit će da se adaptacionistički istraživački program u evolucijskoj biologiji i sociobiologiji u potpunosti podvrgava epistemičkim normama (Hrgović, 2004).

U nastavku ćemo vidjeti što mu konkretno feminizam ima za prigovoriti i koji su neki od odgovora. Također, bit će još riječi o problemima, ali i rješenjima evolucijske psihologije. Sada ću se pozabaviti kratkim razvojem feminizma – njegovim polazištem, trenutnim stanjem, problemima i mogućim perspektivama.

FEMINIZAM

Već je rečeno – možemo govoriti o feminizmu kao aktivizmu, kao teoriji, kao političkom programu; kao ideološkoj podlozi u promišljanju različitih područja – od svakodnevnog života do znanosti. Možemo govoriti o feminističkoj kritici u književnosti, likovnoj i drugim umjetnostima. Možemo jednostavno govoriti o *udjelu* žena u pojedinim područjima i znanostima, doprinosima istaknutih pojedinki i sl.

U tome slučaju, govorimo li zapravo o feminizmu kao teoriji ili jednostavno o ženama u znanosti, ženama u umjetnosti itd.? Samo o ženama ili samo o znanosti i umjetnosti? Već tu dotičemo trenutak u kojem će različite feministice naći mnogo problema. Naime, na koji način činjenica da je netko žena korespondira s njenim uspjehom ili neuspjehom u određenoj sferi, ako uopće korespondira? Ocrtava li kriterij uspjeha samo mušku perspektivu, s obzirom da je ženama kroz povijest bio, ako ne sasvim onemogućen,

22 onda bar uvelike otežan pristup u domene znanosti, umjetnosti i političkog života? I najproblematičnije od svega – normativna komponenta: Bi li uopće trebalo biti tako da činjenica da je netko žena korespondira i sa čime? Afirmacijom ženske perspektive? Ali ona nije jedinstvena. Ili bi trebalo napustiti, po nekim autoricama, ne samo koncept roda, već i spola. Ali opet, kako bi se to trebalo ostvariti izvan teorije, nije nikako jasno. Postmoderne autorice pitaju se što je uopće žena i možemo li govoriti o njoj. Pitanja roda i spola jedan su ogranak nastavka priče o feminizmu.

Uvodno možemo olakšati temu oslonivši se na povijesni prikaz valova feminizma. Tako bi prvi val feminizma obuhvaćao kraj devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća, a njegova se glavna težnja očitovala u borbi za jednakost žena i muškaraca u *osnovnim* pravima – na glasovanje, obrazovanje, zaposlenje i sl. Drugi se val smješta u kraj šezdesetih i sedamdesetih i zahtijeva *veću* ravnopravnost (npr. jednake plaće za jednaki rad). Treći val je uvelike obilježen postmodernizmom i usitnjavanjem feminističkih pozicija. Naime, gorućim pitanjem postaje: Koji su zapravo zajednički ciljevi žena i mogu li ih one imati neovisno o klasnim, rasnim i drugim razlikama? (Haslanger i Tuana, 2004.) Tako danas imamo liberalne feministkinje, psihoanalitičke feministkinje, esencijalističke, radikalne, egzistencijalističke, marksističke, socijalističke, postmoderne, crne feministkinje itd. (Campbell, 1999.)

Govoreći o spolnim razlikama, dvije su glavne struje u onome što se danas naziva kontinentalnim feminizmom. Jedna linija smatra da je razlika između spolova više ili manje ontološka činjenica i kao glavni cilj feminizma ne vidi nadilaženje razlika između muškaraca i žena, već prihvaćanje te fundamentalne različitosti i zasnivanje sasvim nove teorije i prakse na njenim osnovama. Ukratko, muškarci i žene ni u čemu ne podliježu istim kriterijima jer su bitno različiti i razlika je ono za što se treba izboriti. (Irigaray, 1999). Sve što u ovom trenutku imamo određeno je muškom perspektivom. Najpoznatija predstavnica ove esencijalističke struje, dakle ideje da postoji nešto esencijalno 'žensko', je Luce Irigaray. Druga linija, njoj suprotstavljena, ne slaže se oko postojanja ikakve spolne razlike, tj. njeno uspostavljanje vidi kao dio društvene konstrukcije

koja promiče žensku nejednakost. Najutjecajnija predstavница je 23
Judith Butler. Ova struja ide toliko daleko da niječe postojanje ikakve razlike među spolovima, dovodeći u pitanje osnove cjelokupnog našeg znanja koje tu razliku uzimaju zdravo za gotovo – tu, dakako, govori o biologiji. (Butler, 2000.)

Uistinu, kako će takve teorije u plodnu interakciju s evolucijskom psihologijom? Teško. U okviru evolucijskog pristupa ispituju se gotovo sva područja ljudskog ponašanja, između ostaloga različite pojave vezane uz izbor spolnog partnera, konflikt među spolovima i konflikt i nasilje u obitelji. Objašnjava zašto postoji spolna reprodukcija, koje su evoluirane preferencije prema partneru, kako kod žena, tako i kod muškaraca itd. Feministkinje ih ne štede u kritikama, a evolucionisti ostaju nepomućeni i uvjerljiviji. Feminističke evolucijske psihologinje najbolje odgovaraju cilju pomirenja koji si je ovaj rad zacrtao, a feminizam, naročito postmoderni, ne prolazi dobro. Treba naglasiti da je jedna od podjela feminizma kao teorije, ona na kontinentalni i analitički feminizam. Njihovi predstavnici, odnosno predstavnice, također imaju poteškoća u nalaženju zajedničkog jezika.

Ponavljam – razmirice feminizma ‘unutar familije’, kao i razmirice s prirodnim i društvenim znanostima, izgleda da ne čine uslugu njegovoj hvalevrijednoj obvezi poboljšanja uloge žena u društvu. Posebno se postmodernističke autorice kritizira za zatvorenost unutar vlastite teorije, bez sluha za praktična pitanja i konstruktivan dijalog. Usitnjenost njihovih pozicija također ne baca dobro svjetlo na cijeli slučaj. A naročito ignorantski stav spram prihvaćenih znanstvenih teorija ne bi trebao biti popudbina jednog programa koji je u osnovi toliko prihvatljiv i potreban. Žene bi trebale sudjelovati u znanosti, umjetnosti i politici, i više nego je to slučaj dosad. Doprinoseći tim područjima svojim sudjelovanjem, a ne uspostavljanjem nove ljestvice vrijednosti i kriterija, koja se ne čini boljom ni pravednijom, već naprosto obrnutom. Tamo gdje one ne uspijevaju sudjelovati zbog društvenih faktora – zbog zakinitosti u obrazovanju, mogućnostima, zbog pristranosti i predrasuda – tamo je početna i osnovna borba feminizma. A ne u obrušavanju na područje koje jedino može figurirati za kakvu-takvu

- 24 objektivnost, bez obzira što ni ono nije lišeno preispitivanja i sumnjičenja. Feminizam bi se trebao nastojati integrirati u znanost, pa tako i u evolucijsku teoriju i evolucijsku psihologiju. Za feminizam koji ovdje okreće glavu na drugu stranu, odbijajući vidjeti svijet kakav jest i tražeći samo ono što želi vidjeti, mogu samo ustvrditi da je loš feminizam.

Sada ću izložiti nekoliko argumenata u prilog optimizmu u vezi mogućnosti, ali i potrebe za integracijom feminizma u evolucijsku psihologiju i obratno. Feminističke evolucijske psihologinje i psiholozi smatraju da dvije teorije imaju mnogo koristi od suradnje jer u velikoj mjeri dijele područje istraživanja, a tu se misli na odnos između spola, roda, emocija, ponašanja, preferencija.

INTEGRACIJA

Već sam uvodnik prvog broja časopisa 'Psychology, evolution and gender' govori o potrebi publikacije koja bi se pozabavila ovom tematikom. Naslov je uvodnika dovoljno indikativan – 'Feminist and evolutionary psychology: ideology or method?' Autorica, Paula Nicolson, izražava nezadovoljstvo proučavanjem roda u dominantnoj akademskoj psihologiji, tvrdeći da je neinspirativno i problematično. Kaže da je i evolucijskoj i feminističkoj psihologiji u interesu da se bolje pozabave tim pitanjima. Problem je u stereotipima i nefleksibilnosti s obje strane: Feminističke psihologinje i psiholozi vide evolucioniste kao redukcioniste koji se previše oslanjaju na sociobiološke modele rodnog ponašanja, 'uvezene' iz proučavanja životinjskog ponašanja, ideološki konzervativne i potencijalno opasne za borbu za ravnopravnost spolova. Evolucijski psiholozi, s druge strane, vide feminističku psihologiju kao pristranu, neznanstvenu u pristupu, ideološki nastrojenu i takvu da radije bira zabušuriti određenu evidenciju nego postići znanje. (Nicolson, 1999.)

I feminizam i evolucijska psihologija na marginama su tradicionalnih disciplina. Oboje se suočavaju s unutarnjim trvenjima i nijedna nema lagan put niti unutar niti izvan svojega kruga. Međutim, ipak imaju zajedničko polje istraživanja – odnos između spola,

ponašanja, emocija. Kao cilj pokrenutog časopisa vidi obnavljanje debate između psihologa i ostalih zainteresiranih za proučavanje roda i rodnog ponašanja, podjednako iz feminističkih i evolucionističkih perspektiva. I najbitnije: učiniti rod *vidljivim* i *problematizirati* njegova pitanja i koncepte kroz rigorozno i sistematsko istraživanje koje pritom neće dati prednost pitanjima o tome kakvo bi *trebalo* biti normalno ponašanje ili ponašanje koje bi se *trebalo* generalizirati. (Nicolson, 1999.) Na takve se implikacije niti ne cilja.

U članku 'A common ground for feminism and evolution' Linda Gannon ističe kako feminističke zamjerke evolucijskoj teoriji, koje se najčešće svode na kritiku sociobiologije, ne doprinose mnogo razvoju novih konceptualnih i empirijskih modela koji bi doprinijeli razumijevanju i uvažavanju potencijala kojeg feminizam ima za doprinos evolucijskoj teoriji i obratno. Ona predlaže jedan takav model, koji bi za cilj imao spojiti najbolje što dvije teorije mogu ponuditi. U tome bi modelu unutar istraživanja evolucije kroz biologiju, filozofiju, psihologiju i sociologiju, feminizam uveo posebnu osjetljivost na pitanje uvažavanja subjektivnog iskustva, kako samog istraživača, tako i istraživanoga. (Gannon, 1999.)

U drugome članku Anne Campbell odgovara na devet kritika koje su evolucijskoj psihologiji upućene od strane različitih feminističkih teoretičarki. U najširoj podjeli, kritike su političke (legitimizacija *statusa quo*, ideološka pozadina znanstvenih istraživanja), epistemološke (redukcionizam, biološki determinizam, neuspjeh u ocrtavanju ženskog subjektivnog iskustva), teorijske (tautologija, razilaženja unutar evolucijske teorije) i empirijske (nepostojanje nečega takvoga što bi bilo univerzalno svim ljudima i trenutačna nevažnost i nemjerljivost evolucijskog procesa). (Campbell, 1999.)

Očekivano zaključuje da bi suradnja između feministkinja unutar i izvan evolucijske teorije doprinijela razumijevanju ženskog iskustva i ubrzala postizanje feminističkih težnji i ciljeva. Ne vidi nekompatibilnost između feminizma i evolucijske teorije: Oboje proučavaju pitanja moći i odnosa između spolova. Kao i druge discipline, istraživanja evolucije imaju, a i dalje će imati, koristi od ženskog doprinosa diskusiji. Kaže da su već sada neke androcentrične pretpostavke dovedene u sumnju i preispitane. Međutim, jednako

26 je bitno da se napravi razlika između onoga što jest i onoga što bismo voljeli da bude, jer samo ako priznamo i proučimo prijašnje, možemo znati kako postići buduće. (Campbell, 1999.)

Zadnji članak na koji bih se osvrnula je 'On the minimum standards of argument a Darwinian would expect of socially constructed, postmodern and/or feminist gender theorists', autora Jima McKnighta. Kritizira teoretičare i teoretičarke u okviru rodnih studija, tvrdeći da se međusobno razilaze u pogledu odgovarajućih standarda dokazivanja u istraživanju. Obrušava se na feministička, socijalno-konstruktivistička i postmodernistička istraživanja, ističući da postaju vrlo problematičnima kada se žele pomaknuti izvan domene teoretiziranja, opisivanja i spekulacije u preskriptivnost. Poručuje im da bi se trebali baviti pragmatičnim stvarima i pravim problemima, radije nego teorijom zatvorenom u samu sebe i ograničenom na uske akademske krugove. Kaže: 'Počnite vidjeti svijet onakvim kakav jest, radije nego onakvim kakvim biste željeli da bude!', 'Prestanite se praviti da ste znanstveni!', 'Poradite na preciznosti i predviđanju!', 'Smanjite retoriku!', 'Prestanite se praviti da razmišljate sistematično!', 'Više brojki!' (McKnight, 1999.)

Od preostala dva članka iz časopisa, jedan se bavi odnosom između plakanja, spola i roda iz različitih perspektiva, a drugi androcentrizmom u teorijama evolucije i sporta. I u spomenutom zborniku 'Evolucija društvenosti' nailazimo na radove evolucijskih psihologinja: Sarah B. Hrdy piše o optimalnom broju očeva, odnosno o evoluciji, demografiji i povijesti oblikovanja ženskih preferencija pri izboru partnera, a Meri Tadinac i Ivana Hromatko pišu o evolucijskoj psihologiji i spolnim razlikama. Naslov je rada Ivane Vulić: 'Što žene žele? Jedna empirijska provjera'.

ZAKLJUČAK

Čini mi se da integracija feminističkih preokupacija u evolucijsku psihologiju, kao i u druga područja znanosti, može prevladati određena ograničenja i slabe točke jednoga i drugoga, i da zato itekako vrijedi uzeti u obzir eventualne perspektive i smjernice koje se time

otvaraju. Pristajem da se su te slabe točke teško usporedive. Rekla bih da ima mnogo lošeg feminizma, u svakom slučaju takvoga da ga je teško inkorporirati u ikakvu znanost i znanstvenu metodologiju. S druge strane, evolucijska psihologija, usprkos svojim ograničenjima i problemima, ima nešto za reći, a to što govori, može i trebalo bi biti kompatibilno s feminizmom, u smislu afirmacije ženskog subjektivnog iskustva i ženskog doprinosa diskusiji. Podsjetila bih na stav Paule Nicolson koja kaže da je objema stranama u interesu da se pozabave pitanjima roda i rodnog ponašanja. Također, na promišljanje novih modela istraživanja koji se time otvaraju, na što nas upozorava Linda Gannon. 27

28 LITERATURA

- Blackburn, Simon (2005). *Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Butler, Judith (2000). *Nevolje s rodom. Feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Campbell, Anne (1999). 'Gender, evolution and psychology. Nine feminist concerns addressed'. *Psychology, Evolution and Gender* 1(1): 71–80.
- Gannon, Linda (1999). 'A common ground for feminism and evolution'. *Psychology, Evolution and Gender* 1(1): 55–70.
- Haslanger, Sally; Tuana, Nancy (2004) 'Topics in feminism'. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <http://plato.stanford.edu/entries/feminism-topics/> (prosinac, 2007)
- Hrgović, Josip (2004). 'Znanstveni i neznanstveni činitelji sociobiološke kontroverzije'. U: Hrgović, Josip i Polšek, Darko (ur.) (2004). *Evolucija društvenosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Str. 453–479.
- Irigaray, Luce (1999). *Ja, ti, mi: za kulturu razlike*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Kardum, Igor (2003). *Evolucija i ljudsko ponašanje*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- McKnight, Jim (1999) 'On the minimum standard of argument a Darwinian would expect of socially constructed, postmodern and/or feminist gender theorists'. *Psychology, Evolution and Gender* 1(1): 81–96.
- Nicolson, Paula (1999). 'Editorial. Feminist and evolutionary psychology: ideology or method?'. *Psychology, Evolution and Gender* 1(1): 1–4.
- Polšek, Darko (2004). 'Sociobiologija kao normativna i deskriptivna znanost'. U: Hrgović, Josip i Polšek, Darko (ur.): *Evolucija društvenosti*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk. Str. 11–29.

EVOLUTIONARY PSYCHOLOGY
AND FEMINISM

29

Daria Jadreškić

ABSTRACT — This work seeks to offer arguments for the integration of two seemingly unconnected and contrasted fields – evolutionary psychology and feminism. The first part presents basic ideas and starting points of evolutionary psychology, while the second part provides an overview of feminist theories and problems faced by feminism in theory and practice, not only in communicating with other theories, sciences and disciplines but also within its own differing standpoints. The third part questions arguments, models and motivation needed for successful integration.

KEY WORDS — Darwinism, evolution, evolutionary psychology, feminism, socio-biology